

UDK: 316.334.56:316.34(8Monterrey)
DOI: 10.5379/urbani-izziv-2016-27-02-006

Prejeto: 14. 7. 2016
Sprejeto: 3. 10. 2016

Karen HINOJOSA HINOJOSA
Carlos ESTUARDO APARICIO MORENO

Manjkajoča javna domena v javnem prostoru: spolno opredeljen zgodovinski pogled na primer iz Latinske Amerike

Avtorja v članku proučujeta javne domene v zgodovini javnih prostorov v Monterreyu, pri čemer analizirata, kako so jih vsakodnevno uporabljale različne družbene skupine. Z dokumentarno analizo rekonstruirata prehod od javnih prostorov v javni lasti do privatiziranih javnih prostorov, pri čemer razširita tradicionalno in nekoliko idilično predstavo o javnih prostorih in opišeta, kako so jih uporabljale različne družbene skupine. Spremembe javnih prostorov lahko razdelimo na štiri glavna obdobja. Centralistični javni prostor se je pojavil v kolonialnem obdobju (1596–1810), družbeno segregirani prostori pa so sledili v obdobju, ki je trajalo od začetka mehiške osa-

mosvojitvene vojne do časa po mehiški revoluciji (1810–1940). Razpršenost javnega prostora je bila značilna za obdobje metropolitanske širitve Monterreya (1940–1980), do privatizacije javnih prostorov pa je prišlo na prelomu tisočletja (1980–2015). Ženske, otroci in nižji družbeno-ekonomski sloji so imeli neenakopraven dostop do javnih prostorov v Latinski Ameriki, zaradi česar teh prostorov ne moremo obravnavati kot javne domene.

Ključne besede: javni prostori, javne domene, problematika enakosti spolov, Monterrey, družbena interakcija

1 Uvod

Človekove predstave o družbi morda bolj kot to, kako so prostori zasnovani, izraža to, kako se uporabljajo in dojemajo. Prostor, še posebej družbeni prostor, je posledica nešteti povezav, ki izražajo družbeni red, oziroma je družbeni produkt, do katerega ima vsak pravico (Lefebvre, 1991). Nekateri prostori so bolj hierarhični, drugi bolj demokratični, vsi pa vsebujejo izrazne oblike, povezane z družbenim razredom, spolom in starostjo, ki jih ustvarja družba na splošno. V mestnih okoljih javni prostori na splošno veljajo za potrebne in koristne, saj zagotavljajo prostor, v katerem se ljudje lahko srečujejo z drugimi. Kljub temu je še vedno veliko zmede okrog tega, kaj pomeni izraz »javni prostor«, zaradi česar je težko opredeliti značilnosti uspešnih in koristnih javnih prostorov. Na podlagi obsežne literature z najrazličnejših področij, ki se nanaša na proučevanje javnih prostorov, so v nadaljevanju razloženi nekateri izrazi, ki jih avtorja uporabljata v članku.

Ločevati je treba med javnimi sferami, javnimi prostori in javnimi domenami, čeprav se ti izrazi na različnih področjih včasih tudi zamenjujejo. Javna sfera je »prostor našega družabnega življenja, v katerem se lahko oblikuje nekaj, kar se približuje javnemu mnenju. Dostop je zagotovljen vsem državljanom« (Habermas idr., 1974: 49). Posledično je javna sfera prostor, v katerem potekajo razprave med posamezniki; najlepši primer tega je grška agora. Po definiciji Jürgena Habermasa je javna sfera namenjena vsem državljanom, mednje pa v grški družbi niso spadali ženske, sužnji in tujci (Ghent Urban Studies Team, 2002; Powell, 2002; Low in Smith, 2013), ki so bili omejeni na zasebno ali domačo sfero oziroma »oikos«. S političnega vidika ti državljanji niso pomembni, vendar so ženske kljub temu sodelovale v nekakšni obliki »kulturnega državljanstva« (Parker, 1996: 80), zborih ter pri praznovanjih in drugih verskih obredih, ki so jim omogočali družbene stike (Duby idr., 1994). Strogo ločevanje med javno in zasebno sfero je v sodobnem času manj očitno (Arendt, 1958), vendar je treba biti pri nostalgicnem idealiziranju takih primerov, ki izključujejo pluralnost človeških razmer, vseeno previden. Z drugimi besedami, agora je bila dejansko prostor, na katerem je razpravljal »polis«; bila je pojavna oblika njegove javne sfere v javnem prostoru. Posledično ne moremo govoriti o javnih domenah, če je iz njih izključena več kot polovica prebivalstva.

Javni prostori se na področju urbanizma dojemajo kot odprti prostori v javni lasti, vključno z ulicami, parki, trgi in rekreacijskimi območji, ki omogočajo družbeno interakcijo med različnimi družbenimi skupinami. Javni prostori so »območja, ki jih vsi priznavajo in dobro poznajo, dostopna so vsem ... ter kažejo in utelešajo raznolikost mesta, ki je posledica njegove dostopnosti vsakomur« (Lim, 2014: 20). Raznolikost uporabe in uporabnikov javnih prostorov je mogoče najpomembnejši

vidik mesta ter vidik, ki daje prednost varnosti in potencialnemu razvoju (Borja in Muxí, 2000). Prav obseg dostopa, udeležbe in mobilnosti, ki ga različne družbene skupine dejansko imajo na javnih prostorih, pa odpira vprašanja o stopnji »javnosti« teh območij. Dostopnost »zagotavlja prosto kroženje ljudi in dobrin. Poleg tega omogoča tudi pojav kolektivnih ali družbenih reprezentacij, na podlagi katerih se oblikujejo podobe mesta« (Tonnelat, 2010: 85).

Javne domene razširjajo definicijo javnih prostorov in vključujejo tudi zaprte prostore, kot so knjižnice in kulturni domovi, upoštevajo pa tudi javno dostopne prostore v zasebni lasti. Tradicionalni javni prostori ne vključujejo ulic, vendar so omejeni na parke in trge, pogosto pa so tudi to javni prostori, na katere se osredotočajo urbanistični uradi, kadar govorijo o javnem prostoru. Medtem ko je na javnih prostorih družbena interakcija teoretično mogoča, so javne domene »kraj, na katerih je komunikacija med različnimi družbenimi skupinami mogoča in do nje tudi prihaja« (Hajer in Reijndorp, 2002: 11). V tem pogledu glavni poudarek pri javnih domenah ni na lastništvu v pravnem smislu, ampak na lastništvu z vidika fizične in psihološke prilagoditve njihovih uporabnikov in njihovih družbenih interakcij.

Problematika enakosti spolov v Latinski Ameriki je zelo različna, na splošno pa ta skupina držav ni bila odporna na pričakovano podreditev žensk patriarhalni družbeni ureditvi (Feménias, 2009), ki je zmanjšala žensko domeno javnega prostora. Čeprav se je večina držav Latinske Amerike v 19. stoletju politično osamosvojila skladno z razsvetlenskimi ideali svobode, enakosti in bratstva, ti liberalni ideali niso veljali za ženske, priseljence, manjšinske rase in skupine, ki so veljale za drugačne.

Razlikovanje med različnimi družbenimi skupinami, javnimi prostori in javnimi domenami je torej izjemno pomembno pri raziskovalnih vprašanjih, obravnavanih v tem članku. Kako so se javni prostori v Monterreyu sčasoma spremenili? V kakšne interakcije so znotraj njih vstopale različne družbene skupine? Ker pa družbene interakcije reproducirajo temeljne strukture moči, se je smiselno vprašati tudi, ali so se družbene interakcije na javnih prostorih pojavljale pod enakimi pogoji za vse družbene skupine. Pri proučevanju vsega tega je cilj ugotoviti, ali imajo vse družbene skupine dostop do javnih prostorov metropolitanskega območja Monterreya, in s tem odgovoriti na najpomembnejše vprašanje, ali lahko te javne prostore sploh opišemo kot javne domene.

Z vidika javnih domen lahko razvoj javnega prostora v Monterreyu razdelimo na štiri glavna obdobja. V kolonialnem obdobju (1596–1810) se je oblikoval centralistični javni prostor, ki so mu v obdobju, ki je trajalo od začetka mehiške osamosvojitvene vojne do časa po mehiški revoluciji (1810–1940), sledili druž-

Slika 1: Monterrey, Nuevo Leon, Mehika (vir: Karen Hinojosa Hinojosa)

Opomba: Robne občine metropolitanskega območja so šrafrirane.

Preglednica 1: Število prebivalstva na metropolitanskem območju Monterreya po občinah, 1960–2015

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015
Apodaca	6.259	18.564	37.181	115.913	283.497	523.370	597.207
Garcia	4.091	6.477	10.434	13.164	28.974	143.668	247.370
General Escobedo	1.824	10.515	37.756	98.147	233.457	357.937	425.148
Guadalupe	38.233	159.930	370.908	535.560	670.162	678.006	682.880
Juarez	3.166	5.656	13.490	28.014	66.497	256.970	333.481
Monterrey	601.085	858.107	1.090.009	1.069.238	1.110.997	1.135.550	1.109.171
San Nicolas	41.243	113.074	280.696	436.603	496.878	443.273	430.143
San Pedro Garza Garcia	14.943	45.983	81.974	113.040	125.978	122.659	123.156
Santa Catarina	12.895	36.385	89.488	163.848	227.026	268.955	296.954

Vir: National Institute of Statistics and Geography (špa. *Instituto Nacional de Estadística y Geografía*, INEGI, 2015)

beno segregirani prostori. Za obdobje metropolitanske širitve Monterreya (1940–1980) je bila značilna razpršenost javnega prostora, prelom tisočletja (1980–2015) pa je zaznamovala privatizacija javnih prostorov. Tovrstna časovna razdelitev ne vključuje enako dolgih časovnih obdobj, saj je bil poudarek na iskanju prehodov med različnimi tipologijami javnih prostorov in ne na njihovem splošnem zgodovinskem kontekstu. Vsako obdobje se razlikuje po dostopnosti javnih prostorov in tudi po družbenih dejavnostih, zaradi katerih so v različnih obdobjih v njih prevladovala različne družbene skupine. Pred analizo posameznih zgodovinskih obdobj pa za lažjo umestitev proučevanega območja najprej sledi kratek splošni geografski in demografski opis Monterreya.

1.1 Monterrey in njegove družbenodemografske značilnosti

Monterrey je glavno mesto severovzhodne mehiške zvezne države Nuevo Leon, ki leži ob južni meji s Teksasom ter je eno

najpomembnejših industrijskih in gospodarskih središč Latinske Amerike (glej sliko 1). Mesto v dolini, obdani z gorami, je bilo po dveh neuspešnih poskusih dokončno ustanovljeno leta 1596 in do srede 20. stoletja je ostalo dokaj majhno. Po podatkih zadnjega popisa prebivalstva živijo zdaj na metropolitanskem območju Monterreya več kot štiri milijoni prebivalcev, zaradi česar je to tretje največje metropolitansko območje v Mehiki in drugo največje metropolitansko območje v državi po geografskem obsegu (National Institute of Statistics and Geography, 2010). Razteza se na površini 6.680 km² (National Population Council, 2012), ki jo razpolavlja reka Santa Catarina. Vodotok ima običajno suho strugo, ki pa se ob obilnejšem deževju napolni in vsakih deset do petnajst let celo poplavlja.

Za Monterrey je od leta 1950 značilna močna industrializacija, zato velja za gospodarsko prestolnico Mehike. Metropolitansko območje Monterreya (MOM) sestavlja devet občin. V preglednici 1 je prikazano gibanje prebivalstva v MOM gle-

de na posamezno občino. Podatki kažejo, da se je prebivalstvo MOM sicer povečalo, vendar postaja njegova razporeditev vse bolj razpršena po posameznih občinah. Leta 1960 je v občini Monterrey živelo 83 % vsega prebivalstva, do leta 2015 pa se je ta delež zmanjšal na 26 %.

2 Centralizirani javni prostor: Monterrey v kolonialnem obdobju (1596–1810)

Ogromni obredni prostori predšpanskih prestolnic so na španske osvajalce, ki pred tem še nikoli niso videli tako velikih mestnih javnih prostorov, naredili velik vtis (Díaz del Castillo, 1939). To je neposredno vplivalo na urbanizem v Novi Španiji, za katerega so bili v 16. stoletju značilni ogromni cerkveni atriji, ki so se uporabljali za evangelizacijo ter tudi za trženje in druženje. Čeprav kot vsa druga območja v severni Mehiki tudi Monterrey ni neposredno podedoval azteških mestnih prostorov, so njegovi ustanovitelji leta 1596 družbeno reprezentacijo teh idej in podob že sprejeli.

Zaradi politike tajnosti, ki jo je španska krona gojila do osvojenih ozemelj, tako rekoč ni na voljo nikakršnih podatkov oziroma slikovnega gradiva o javnem prostoru v državi Nuevo Leon in s tem v Monterreyu iz prve faze kolonizacije. Kljub temu lahko na podlagi listin, kot so zakoni ameriških in filipinskih kolonij (špa. *Leyes de Indias*), kraljevi odloki in takratna korespondenca, rekonstruiramo podobo prvih španskih mest na tem območju. Tako so kraljevi odloki o ureditvi novih mest določali:

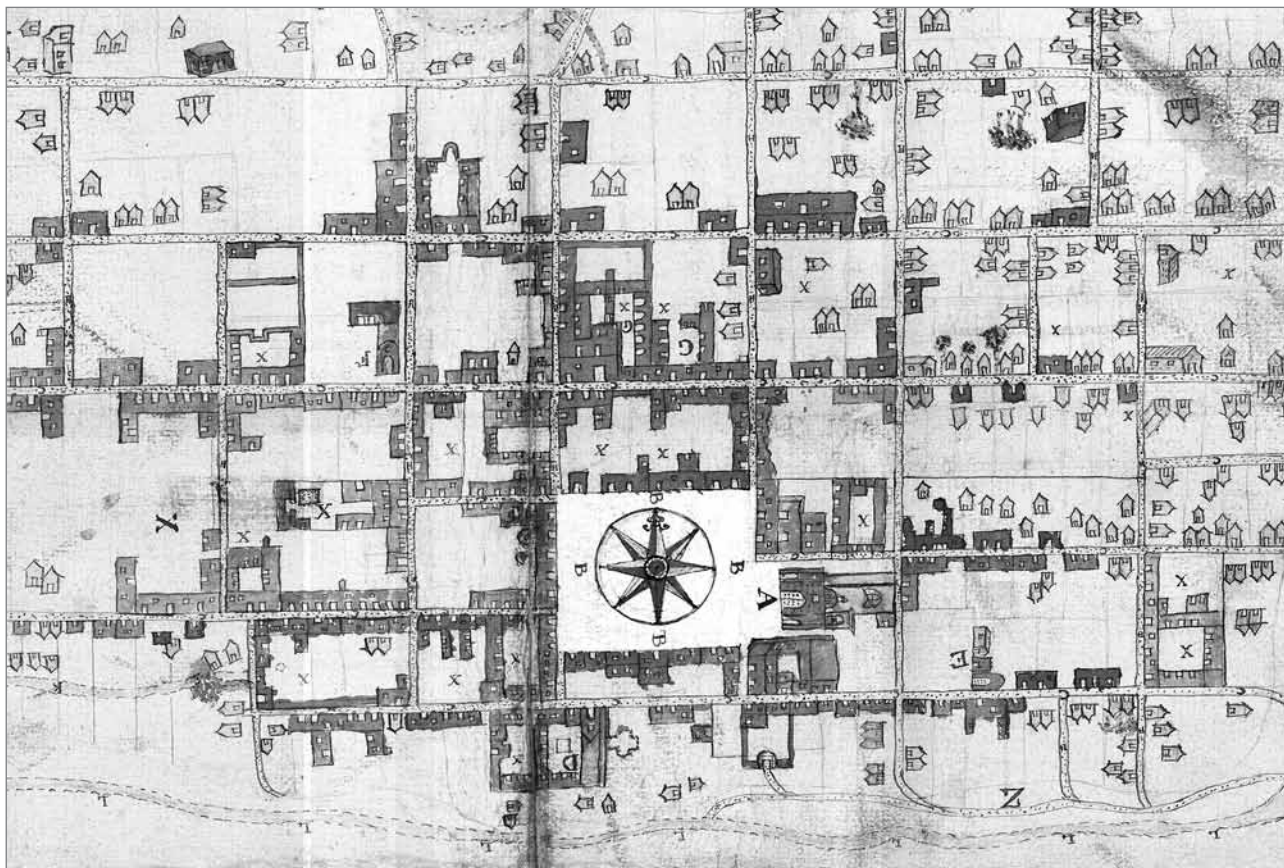
Po prihodu na kraj, na katerem naj bi se naselilo določeno prebivalstvo – odredimo, da so to prazna ozemlja brez Indijancev ali domorodcev oziroma da se sicer pridobi njihovo soglasje –, je treba ozemlje z vrstico in ravnalom razdeliti na trge, ulice in parcele, in sicer se najprej označi glavni trg (špa. *plaza mayor*), s katerega potekajo ceste do vhodnih vrat in glavnih cest, pri čemer se pusti odprt prostor, da se lahko mesto kljub izjemni rasti prebivalstva še naprej razvija v isti obliki ... Ker gre za sredozemsko lokacijo, je treba glavni trg, s katerega se potem razvije mesto, umestiti v središče mesta. Trg mora biti pravokoten, pri čemer je ena stranica vsaj 1,5-krat daljša kot druga, saj je to primernejše za slovesnosti s konji in druga praznovanja (Pacheco, de Cárdenas, de Cárdenas y Espejo in Torres de Mendoza, 1867: 521).

Kot v številnih drugih mestih so tudi v Monterreyu do določene mere upoštevali fizične vidike odlokov, manj pa njihove družbene vidike. Prvi zemljevid Monterreya je iz leta 1765, ter njegov avtor José de Urrutia je na njem prikazal mrežo kmetijskih zemljišč in nekaj hiš. Edine označene stavbe so bili

guvernerjeva hiša, župnijska cerkev in samostan svetega Andreja. Leta 1791 je pater Cristobal Bellido y Fajardo iz omenjenega samostana naročil izdelavo zemljevida mesta v novi kraljevini Leon (špa. *Nuevo Reino de León*, glej sliko 2). Javni prostor je na tem zemljevidu jasno viden na glavnem trgu nasproti katedrale (Flores Salazar in González Garza, 2002). Takrat je bil Monterrey zelo majhen, saj naj bi na najdaljši osi od vzhoda proti zahodu meril samo približno 550 m. Mestece je bilo obdano s potoki, gozdom in številnimi naravnimi odprtimi prostori.

Na severu so živela predvsem nomadska staroselska plemena, ki so jih običajno opisovali kot divja in krvoločna. To je bilo obdobje močne nasilne asimilacije prvotnih prebivalcev, na katere je dodatno vplival pritek novih naseljencev, vključno s temnopoltimi sužnji, mestici in več kot tisoč Tlaxkalteki, ki naj bi pomagali pri kolonizaciji in so skupaj krepko preseglji število takratnih Špancev na tem območju (Flores, 2009). Nekatera mehiška plemena (na primer Maji, Huicholi in Totonaki) so uporabljala določene obrede, ki kažejo na družbeno reprezentacijo družinske vloge žensk. Ob rojstvu deklice je na primer obredni pokop popkovine ob ognjišču simboliziral, da bo deklica v prihodnosti dobra gospodinja. Popkovino fantkov so pokopali zunaj, blizu drevesa ali rodovitnega območja, kar naj bi zagotavljalo, da bodo ti v prihodnosti uspešno skrbeli za družino (González Ortiz, 2005). Njihovo mesto (v hiši ali zunaj nje) je bilo določeno že ob rojstvu. V nasprotju s tem modelom so imele ženske iz plemen Coahuilteco, Borrado ali Rayado v severni Mehiki nekakšno mešano vlogo v družini, saj so nabirale hrano in les, kuhale in skrbele za otroke (Velázquez Morales, 1994). Ideja o javnih in zasebnih prostorih je temeljila na razlikovanju spolov in ni bila vezana na ozemlje, ampak na dejavnost.

V velikem nasprotju z romantično in skoraj naivno podobo miroljubnih osvajanj in naseljevanja, prikazano v kraljevih odlokih, so se prvotni prebivalci proti temu nenehno borili, tako rekoč vse do svoje dokončne iztreditve. Pravzaprav je obstajal natančno določen sistem pravnih, družbenih in rasnih podkategorij, ki se je v Mehiki izoblikoval v procesu rasnega mešanja, pri katerem so vse natančno označene rase oziroma kaste (špa. *castas*) veljale za manjvredne v primerjavi s Španci. To izrazito ločevanje med osvajalci in osvojenimi je bilo temelj kolonialnega režima (Cope, 1994). Le malo je znanega o vlogi žensk španskega porekla ali domorodk na takratnih javnih prostorih. Čeprav naj bi te prostore uporabljali kolonizatorji in domorodci, so bili slednji podvrženi sistematični segregaciji oziroma zapostavljanju na podlagi kraja prebivanja. Nekateri avtorji omenjajo, da so bili Tlaxkalteki segregirani zaradi naravne fizične ovire – reke Santa Catarine (García, 2003, ter Aparicio, Ortega Rubí in Sandoval Hernández, 2011). To je bilo sicer res, vendar ne more popolnoma pojasniti družbene

Slika 2: Glavni trg v Monterreyu (vir: Bellido y Fajardo, 1791)

Opomba: Glavni trg je zaradi boljše preglednosti označen z belo barvo (vzeto z izvirnega zemljevida, na katerem je sever spodaj).

in kulturne sestave območja južno od te reke. Mogoče lahko to bolje pojasnimo s poznejšim masovnim prihodom delavcev iz mehiških zveznih držav San Luis Potosi in Zacatecas sredi 19. stoletja, ki so se prav tako naselili v hribovju Cerro de la Loma Larga (Neira, 1990, ter Hernández in Escamilla, 2010).

José Sotero Noriega (1856) navaja, da je glavni trg Monterreya stal skoraj v središču mesta, prebivalstvo tega pa je južno od reke vse bolj naraščalo. Trg je imel prijetno podobo: na vseh štirih vogalih so bili nasajeni oranževci, ki so dajali senco klopem, izklesanimi iz kamna, zaradi česar je bil to eden od najlepših mehiških trgov. Avtor omenja tudi druge manjše trge, obdane s preprostimi, toda slikovitimi stavbami (na primer Plaza del Comercio, Plaza del Roble, Plaza de la Purísima in Plaza del Mercado, prej znan kot Plaza de la Carne). Ljudje so se običajno sprehajali po mostovih severno od mesta, saj so ti stali blizu plantaž in ulic z drevoredi, ki so jih lahko občudovali med sprehodom.

Čeprav so med takratnimi javnimi prostori prevladovali najrazličnejši trgi, so bili tudi ulice in pločniki pomembni kraji, na katerih so potekali vsakdanji družbeni stiki. Kot navaja Fernando Rafael Casasús (2003), navada prebivalcev

Monterreya, da sedijo na pločnikih v gugalnikih, na lesenih stolih ali neposredno na podestu pred vhodom v hišo, izvira prav iz teh kolonialnih časov. Ta običaj se v virih omenja že vse od konca 17. stoletja; v občinskem arhivu je na primer navedeno, da je guverner Juan Pedro Merino z nekaj prijatelji stal pred vrati svoje hiše, kamor se je »prišel nadihat malo svežega zraka«, ko je prejel novico, da se je zgodila pomembna nesreča (Montemayor, 1971: 407). Opisana tradicija pa ni značilna samo za prebivalce Monterreya, saj imajo tudi Španci navado opazovati in komentirati vsakdanje dogodke. Razlika je samo v tem, da v Monterreyu to počnejo ponoči, saj je podnevi prevroče (Casasús, 2003).

Na podlagi opisanega lahko sklepamo, da so prvi javni prostori v Monterreyu (trgi) stali v središču mesta in razmeroma blizu hiš, njihova uporaba pa je bila prev gotovo omejena samo na določen sloj prebivalstva in nikakor ni bila dostopna vsakomur. Med verskimi praznovanji so se na trgu Zaragoza (špa. *Plaza Zaragoza*) pred katedralo kljub temu zbrali vsi družbeni sloji. V tem primerih bi lahko torej govorili o javnih domenah, čeprav so bile časovno omejene samo na določene dneve ali trenutke v letu.

3 Družbeno segregirani prostori v Monterreyu od začetka mehiške osamosvojitvene vojne do obdobja po mehiški revoluciji (1810–1940)

V soboto, 29. septembra 1810, so v Monterreyu iz pisma, ki jim ga je iz mesta San Luis Potosi poslal Félix Calleja, izvedeli, da je izbruhnila osamosvojitvena vojna (Casasús, 2003). Takratna družba v Nuevo Leonu se je še vedno trudila prekiniti vdore tujcev in napade domorodcev, da bi zagotovila ugodno okolje za gospodarsko in demografsko rast. Med letoma 1810 in 1876 zaradi vmesnih vojn in spopadov ni bilo doseženega veliko napredka na področju znanosti in tehnologije. Čeprav je v večini 19. in v začetku 20. stoletja v vsej državi vladal kaos, je bilo to za Monterrey razmeroma mirno obdobje. Mesto je tudi pod okupacijo poskušalo obdržati mir in si tako zagotoviti gospodarsko stabilnost. Eden od najzanimivejših primerov opisanega se je zgodil v 19. stoletju med spopadom z ameriško vojsko (1846–1847), ki jo je vodil general Zachary Taylor, in poznejšo ameriško okupacijo. V tej vojni je namreč Mehika izgubila polovico ozemlja, ki ga je podedovala od Španije, Monterrey pa je nenadoma postal napol obmejno mesto z ZDA ter ključna postojanka na trgovskih poteh med severom in jugom.

V tem obdobju so se prebivalci Monterreya borili proti napadalcem, hkrati pa so z njimi poskušali vzpostaviti dobre poslovne odnose. V mestu so se odpirali številni lokali, kot so biljardnice, restavracije in pivnice, večina katerih je bila v lasti ameriških poslovnežev (González Quiroga, 1997). To so bili zasebni prostori za javno rabo, v katerih se je razpravljalo o javni sferi. Delovna razmerja, ki so se oblikovala v tem obdobju, so bila ključna za gospodarsko rast mesta in ustanovitev novih podjetij v poznejših letih. Tako je Monterrey leta 1858 imel že 13.534 prebivalcev (Malte-Brun, 1858).

Med letoma 1876 in 1910, ko je bil predsednik Mehike Porfirio Díaz, guverner zvezne države Nuevo Leon pa general Bernardo Reyes, je bilo obdobje relativnega miru. Reyes je to izkoristil za spodbujanje industrije, bančništva in trgovine (Saldaña, 1981). Ena od pomembnejših industrijskih prelomnic v razvoju Monterreya je bila izgradnja livarne na tem območju leta 1900, ki je s svojim delovanjem ustvarila »občudovanja vredno mrežo povezanih dejavnosti ter omogočila precejšnjo rast lokalnega povpraševanja po blagu za široko porabo in polizdelkih« (Beato in Sindico, 1983: 499).

V tem obdobju je bilo družbeno življenje na javnih prostorih močno segregirano. Španski kastni sistem je bil odpravljen, toda njegove kulturne posledice so bile še vedno močne. Skupaj s segregacijo glede na družbeni sloj je obstajala tudi

rasna diskriminacija, saj je svetlejša polt veljala za zelo zaželeno, temnejša pa je celo v višjih slojih povzročala zaničevanje in posmeh. Ta močni vidni vidik posameznikovega družbenega položaja je torej spodbujal družbeno diskriminacijo.

Družabno življenje v tem obdobju je zelo lepo predstavljeno v knjigi *An American Girl in Mexico*, v kateri avtorica Elizabeth Visère McGary opisuje svoje enoletno bivanje v Monterreyu. Med drugim opiše tudi serenade, ki so jih godci ob večerih izvajali na večini mehiških trgov:

Glavni trg je velik in okrašen z rožami in palmami. Rož je vseh vrst, celo magnolij je polno, med drevjem pa se igrivo lesketajo fontane. V vsakem senčnem kotičku je klop in vsak večer tamkajšnje brezdelneže razveseljuje nežna, čutna glasba godal, ki prihaja z odra sredi trga, ki ga drevesa skoraj popolnoma zakrivajo. Na trgih se ob večerih zberejo ljudje vseh slojev. Urejena so tri sprehajališča. Tisto na robu je namenjeno višjim slojem in *vsem* Američanom; ob njem je urejeno sprehajališče za srednji sloj, na notranji strani pa se tre »revežev« ali pripadnikov nižjega sloja (Visère McGary, 1904: 7).

Pisateljica v nadaljevanju omenja, kako neverjetno je bilo, da je vsak vedel, katero mesto mu pripada na teh sprehajališčih, če pa se je kdo zmedel ali to pozabil, so go policisti odstranili z »nepravlega« mesta. Vedénje ljudi na trgu med temi večernimi serenadami se je poleg tega razlikovalo po spolu, saj so moški in ženske hodili v nasprotni smeri, pod roko pa so se lahko držali samo, če so bili poročeni. Večina žensk iz srednjih in višjih slojev je po poroki prenehala hoditi na trg in druge javne prostore, saj je veljalo prepričanje, da mora biti poročena ženska doma. V skladu s tem ženske pravno niso bile priznane kot državljanke vse do leta 1953, ko je prišlo do spremembe ustave. Pred tem je bil njihov status enakovreden statusu mladoletne osebe, ki je bila odvisna od očeta, bližnjega moškega sorodnika ali soproga (Galeana, 2015).

Potrošniška kultura, ki se je začela razvijati z ameriško invazijo in se je še okrepila med predsedovanjem generala Porfiria Díaza (od leta 1876 do mehiške revolucije leta 1910), je pomagala odpraviti nekatere ideje o tovrstni vlogi žensk z odpiranjem blagovnic kot novih javnih prostorov za ženske srednjega in višjega sloja. V mehiški družbi se je povečeval lik matere kot gospodinje, zdaj pa so se te matere odpravile od doma in prevzele novo vlogo potrošnic gospodinjskih potrebščin v rastočem tržnem gospodarstvu. Tako so »blagovnice ter mestna nakupovalna središča in zabavišča postali območja potrošnje, ki jih je določala prisotnost žensk« (Bunker, 1997: 230).

Pomembno je tudi dejstvo, da so se lahko v tem obdobju otroci na javnih prostorih prosto gibali (glej sliko 3); pred sprejetjem ustave leta 1917 je bilo otroško delo namreč nekaj običajnega. Otroci so bili pri delu (če je bila njihova družina iz nižjega

družbenoekonomskega sloja) ali pri gibanju med domom in igriščem radovedni opazovalci in pozorni udeleženci dogajanja na javnih prostorih. Družine so bile velike, in otroci so bili povsod: na ulicah, trgih, tržnicah in pragovih hiš (Guerrero Flores, 2007).

V tem času so bile tržnice verjetno družbeno najbolj povezani javni prostori, saj so tja hodili hrano kupovat tudi višji sloji, ki so oblačila in dražje izdelke običajno kupovali v trgovinah in blagovnicah. Cirkusi in druge občasne zabavne prireditve so prav tako ponujali priložnost za druženje vseh družbenih slojev, čeprav je vsakemu od njih pripadalo določeno mesto. Višji sloji so se tako lahko zbirali v notranjem javnem prostoru mestne igralnice. Poleg glavnega trga (Trga Zaragoza) je bilo v mestu še veliko manjših trgov, na primer Plaza Hidalgo, Plaza de Cinco de Mayo, Plaza de Degollado, Plaza de la Purísima (prej Plaza de la Llave), Plaza del colegio civil, Plaza Iturbide, Plaza Zuazua, Plaza Cuauhtemoc, Plaza de la Murala, Plaza San Jacinto, Plaza Santa Isabel, Plaza Oaxaca in La Alameda. Na drugi strani reke, v revnejši soseški San Luisito, ki je bila poimenovana po priseljencih iz zvezne države San Luis Potosi, pa sta bila samo dva trga: Plaza Guadalupe pred baziliko in Plaza Vera.

Monterrey je bil mesto z vročim podnebjem, ki so ga blažile bližnje gore. Tramvajске proge so na številnih mestih prečkale privlačne parke. Najlepsi med njimi, *La Alameda*, je bil porasel z gozdom, v katerem so živele črede srnjadi, ki so pile vodo iz umetnega jezera, ob katerem je bilo veliko labodov. V aristokratski soseški Obispado v zahodnem delu mesta so bile poletne vile obdane z več stoletij starimi drevesi in cvetočimi travniki, prepredenimi s potoki (Bigot, 1910).

Leta 1910 je bil Monterrey s 63.000 prebivalci četrto največje mehiško mesto, po gospodarskem pomenu pa je bil celo na drugem mestu in si je upravičeno zaslužil naziv mehiške industrijske prestolnice. Med mehiško revolucijo (1910–1920) je umrlo več kot 30.000 njegovih prebivalcev, hkrati pa so se v tem nestabilnem obdobju v Monterrey zaradi večje varnosti priseljevali ljudje iz sosednjih mest. Priseljenci so nadomestili umrle prebivalce, zato je bilo mesto v tem času demografsko dokaj stabilno.

Najpogostejše prostočasne dejavnosti v prvih desetletjih 20. stoletja so bili sprehodi po mestnih parkih in trgih ter dnevni izleti v bližnja hribovita območja, kot so Huasteca, San Jeronimo in El Diente. Priljubljeno zbirališče je bil tudi javni bazen (*Alberca Monterrey*). Kdor ni želel plačati (sicer nizke) vstopnine, pa je lahko obiskal jezerce Charco de los Caballos oziroma »konjsko mlako« pred šolo Lazara Garze Ayale, kamor so kočijaži prihajali napajat konje. Tam so se zbirali ljudje

Slika 3: Otroci, ki sami pozirajo pred stavbo odbora za nacionalno zdravje v Monterreyu okrog leta 1900 (vir: General Archive Fund of Nuevo Leon, 1900).

iz nižjih družbenih slojev, saj je bilo kovanje brezplačno (Montemayor Hernández, 1971).

Če povzamemo, je bilo v Monterreyu več trgov – nekateri so imeli tudi vodnjake, klopi in lepo urejeno okolico –, na katerih so lahko ljudje preživljali prosti čas, vendar niso bili na voljo in dostopni vsem. Vedénje na javnih prostorih so določali rasa, družbeni položaj, spol in starost. To je bilo še zlasti očitno med predsedovanjem Porfiria Díaza, ko so pravila lepega vedenja (bonton) postala izjemno pomembna med ljudmi srednjega in višjega sloja (Bunker, 1997).

4 Razpršeni javni prostor in širitev metropolitanskega območja (1940–1980)

Z rastjo mesta se je krepila tudi segregacija njegovih prebivalcev na javnih prostorih. Po podatkih šestega popisa prebivalstva, ki ga je leta 1940 izvedel mehiški nacionalni statistični in geografski inštitut (INEGI), je imela mehiška zvezna država Nuevo Leon 541.147 prebivalcev, od teh je bilo 83 % domačinov. Število tujcev je bilo statistično zanemarljivo, toda zelo pomembno za gospodarske in družbene mreže, ki so se oblikovale v tej državi.

Med letoma 1940 in 1970 je kot posledica razvojne strategije, ki se je osredotočala na domači trg, v Mehiki vladalo obdobje enakomerne gospodarske rasti, znano tudi kot »mehiški čudež«. Zaradi visokih uvoznih tarif in drugih vladnih omejitev

so v tem obdobju nekoliko upadli poslovni odnosi z ameriški mi podjetji, ki so cveteli v prejšnjih desetletjih. Glavni poudarek je bil na razvoju energetske, industrijske, komunikacijske in prometne infrastrukture, neposredna posledica prehoda s prejšnje kmetijske pridelave pa je bila hitra rast mest, kot je bil Monterrey.

Ob tej hitri širitvi mesta so nastale prve publikacije, ki so idealizirale javni prostor v preteklosti. V zanimivem, toda večinoma neizvedenem projektu izsušitve dela reke Santa Catarine iz 50. let 20. stoletja so prva tri stoletja in pol obstoja javnih prostorov v Monterreyu prikazana kot idealna; njegovi trgi, vrtovi in javni parki so svoje vloge opravljali zadovoljivo. Pozneje pa naj bi zaradi nezadostnega nadzora in načrtovanja ter hitre rasti mesta prišlo do pomanjkanja odprtih javnih prostorov in vrtov glede na število prebivalcev in higienske potrebe mesta (Chamber of Transformation Industry of Nuevo Leon, 1960). Čeprav je bil predlog ureditve »megablokov« delno uresničen v projektu izgradnje blokov lastniških stanovanj, poziv k urbani obliki z notranjimi zelenimi površinami, rezerviranimi izključno za pešce, ni bil sprejet z navdušenjem in ni vplival na tipologijo mestne arhitekture.

Prelomnica v rabi javnih prostorov se je zgodila leta 1951, ko je bil v občini San Pedro Garza Garcia, ki naj bi postala elitni del metropolitanskega območja Monterreya, odprt golfklub Campestre. Družbeni prestiž, ki je vladal v golfklubih, je privlačil višje sloje, ki so se začeli vanje včlanjevati (Wray, 2002, in Cerón Anaya, 2010), svojega prostega časa pa zato niso več preživljali na trgih v starem delu mesta. Čeprav so bili družbeni stiki med višjim, srednjim in nižjim slojem vedno hierarhični in kodificirani, so se do takrat vsaj družili na nekaterih istih javnih prostorih. Ko pa so višji sloji te prenehali uporabljati, so stiki med različnimi družbenoekonomskimi sloji začeli slabeti. Ljudje različnih starosti ter različnih spolov in prihodkov so se tako na javnih prostorih zbirali samo še ob redkih priložnostih, kot so bile politične slovesnosti in državni prazniki.

V 60. in 70. letih 20. stoletja se je urbanizacija močno okrepila, pri čemer je nastalo metropolitansko območje z devetimi občinami: Monterrey, San Nicolas de los Garza, Guadalupe, San Pedro Garza Garcia, Santa Catarina, Garcia, General Escobedo, Apodaca in Juarez. Metropolita se je raztezala na površini 2.456 km², od tega je bilo 16 % urbanizirane, v njej pa je živelo 80 % vseh prebivalcev zvezne države Nuevo Leon. Širitev je bila kaotična ter ni bila ustrezno nadzorovana niti načrtovana, zaradi česar je primanjkovalo zelenih javnih površin za prebivalce (Alanís, 2005). Vključitev Monterreya v regionalno metropolitansko območje je povzročila razpršitev javnih prostorov, pri čemer so nastajale soseske, ki so se vse bolj ločevale po dohodku in so zaradi tega imele infrastrukturo različne kakovosti; številne tudi niso imele dovolj zelenih površin.

Poleg pomanjkanja ustreznih javnih prostorov in mestnih zelenic je metropolitanska širitev konec 70. let 20. stoletja povzročila tudi pomanjkanje vode v mestu. Tradicionalni javni prostori so tako postali kraj, na katerih so revne ženske javno protestirale zaradi pomanjkanja vode in s tem opozarjale na nujno ureditev javnih storitev v revnejših soseskah. Spolno zaznamovani javni protesti glede javnih storitev v Monterreyu spadajo v širši vzorec tovrstnega dogajanja v Latinski Ameriki, saj so domača opravila, pri katerih je bila ključna uporaba vode, opravljale predvsem ženske. Na stotine revnejših prebivalcev Monterreya, predvsem žensk, se je zbiralo na trgu pred guvernerjevo palačo, kjer so v javnem vodnjaku kopali svoje otroke in prali umazano perilo (Bennett, 1995). Ta primer ponazarja, kako so si javne prostore prisvojile izrazito drugačne družbene skupine, kar je pri srednjem in višjem sloju sprožilo tudi negativno predstavo o tradicionalnih javnih prostorih – namreč, da pripadajo nižjemu sloju.

Razpršitev javnih prostorov na metropolitanskem območju Monterreya ni povečala samo družbenih razlik med posameznimi družbenimi sloji, ampak tudi med starostnimi skupinami. V prejšnjih desetletjih, ko je bilo mesto še strnjeno, so člani razširjene družine živeli blizu drug drugega, z razširitvijo mestnega tkiva pa so postala običajnejša bivališča z jedrnimi družinami, ki so pogosto stanovale na mestnem obrobju, s starejšimi družinskimi člani pa so se družile samo ob koncih tedna.

Drugo polovico 20. stoletja je zaznamovala intenzivna demografska in geografska širitev mesta. Ta rast je povzročila neenakomerno porazdelitev javnih prostorov, do katerih so imele revnejše soseske pogosto slabši dostop. Višji sloj je tradicionalne javne prostore zamenjal za javno-zasebne prostore, kot je bil golfklub Campestre, kmalu pa mu je v skladu s svojimi možnostmi sledil tudi srednji sloj.

5 Privatizacija javnega prostora: Monterrey na prelomu tisočletja (1980–2015)

Do leta 1980 je vladi zvezne države Nuevo Leon postalo jasno, da se dostopnost javnih prostorov ne sklada z dejansko površino mesta. V teh razmerah je dala pobudo za rušenje 40 ha površin v starem mestnem jedru ter za preselitev 283 družin in 310 podjetij, da bi tam zgradili velik trg oziroma ogromen javni prostor, ki bi utrdil položaj Monterreya kot mehiške gospodarske prestolnice. Ta ogromni trg s primernim imenom *Macropiazza*, ki velja za sedmega največjega na svetu, je sestavljen iz več manjših trgov in vrtov ter je razdeljen na dva dela; enega upravlja občinska uprava, drugega pa vlada zvezne države Nuevo Leon. Stavbi teh dveh ustanov stojita na severnem in

južnem robu trga (internet 1). Kljub ogromnim stroškom tega projekta ali morda prav zaradi tega trg *Macropalaza* ni izpolnil pričakovanj. Zelenje, ki so ga na njem nasadili, ni uspevalo, zato ne ponuja dovolj senčnih prostorov v mestu, ki pogosto trpi zaradi vročine. Trideset let po otvoritvi se trgu več kot očitno poznajo leta. Ne velja za priljubljeno lokalno destinacijo, zlasti ne za srednji in višji sloj, niti za prostor, na katerem bi se ljudje sproščeno družili (Jiménez, 2014).

Prelomni trenutek v rabi javnih prostorov v obravnavanem desetletju je vsekakor nastopil leta 1984, ko je bilo odprto prvo nakupovalno središče na metropolitanskem območju, imenovano *Galerias Monterrey*. S svojimi klimatsko ohlajenimi trgovinami in restavracijami je privabljalo vse tiste, ki so si to, kar je ponujalo, lahko privoščili (predvsem srednji sloj). Sprehode v parku *La Alameda*, ki so bili takrat še vedno značilni za družine srednjega sloja in delavske družine, so postopoma nadomestili obiski nakupovalnega središča. Javne prostore v starem delu mesta, ki so jih pred tem že zapustili višji sloji, je zdaj zapustil še srednji sloj. V Mehiki in drugod so ženske podvržene pogostemu nadlegovanju na ulici in drugim oblikam nasilja na javnih prostorih (glej Kearl, 2010), zato ni čudno, da so tisti, ki so si to lahko privoščili, začeli raje uporabljati zasebne prostore za druženje in zabavo, ki dajejo večji občutek varnosti, drugi pa so se preprosto odločili, da bodo manj pogosto hodili ven (Ayala Gaytán in Chapa Cantú, 2012). Družine nižjega srednjega sloja, ki si teh stroškov vsak teden niso mogle privoščiti, so park *La Alameda* zamenjale za trg *Macropalaza*, v omenjeni park pa so začeli zahajati priseljenci iz drugih mehiških zveznih držav, služkinje in gradbeni delavci (Díaz Meléndez, 2008).

Leta 1986 je bankrotirala tamkajšnja livarna (*Compañía Fundidora de Fierro y Acero de Monterrey*), ki je veljala za eno od najpomembnejših in ikoničnih tovarn v mestu. Za njo je ostalo veliko degradirano območje v središču mesta, in čez dve leti je bil ustanovljen sklad, s pomočjo katerega so ta prostor spremenili v mestni park, ki zdaj poleg parka *La Alameda* in sprehajališča ob reki Santa Lucii, ki ga povezuje s trgov *Macropalaza*, velja za enega od najpomembnejših zelenih območij v Monterreyu in mogoče tudi za edinega, ki ga uporabljajo pripadniki najrazličnejših družbenih skupin.

V 90. letih 20. stoletja in prvem desetletju 21. stoletja so se v mestu množili nakupovalni centri, restavracije in komercialni javni prostori, ki v vseh občinah na metropolitanskem območju ponujajo storitve potrošnikom iz najrazličnejših dohodkovnih razredov. Razlog za to je morda vročina, ki vlada med dolgimi poletji, ali pa amerikaniziran življenjski slog, ki je značilen za nekatere vidike kulture obravnavanega mesta. Med prebivalci so izjemno priljubljeni javni prostori v zasebni lasti, kar dokazuje tudi dejstvo, da je trenutno v mestu kar 50 nakupovalnih centrov (Tomasini, 2015).

6 Sklep

Na podlagi zgoraj opisane zgodovine je odgovor na glavno vprašanje te raziskave (ali so javni prostori v Monterreyu javne domene) nikalen, saj so iz teh prostorov izključene različne družbene skupine. Poleg tega je prišlo do sprememb pri navadah ljudi, ki za druženje in rekreacijo zdaj raje izberejo javne prostore v zasebni kot v javni lasti. Več avtorjev je to težnjo obsodilo, da razdiralno vpliva na družbeno tkivo ter pretirano poudarja potrošnjo in varnost. Nekateri med njimi menijo, da gre pri privatiziranem javnem prostoru ali javno-zasebnih partnerstvih za zlorabo urbanističnega načrtovanja in politik ali celo za neveljavne javne prostore (Sorkin, 1992, in Banerjee, 2001), značilne za neoliberalni gospodarski model. Opustitev tradicionalnih javnih krajev je prav gotovo zaskrbljujoča, saj privatizacija javnega prostora neposredno vpliva na priložnosti za politične razprave in na še večjo družbeno izključenost (Carmona, 2014).

Vključitev vidika spolov v raziskave javnih prostorov pa je druge spodbudila k proučevanju značilnosti, zaradi katerih so javni prostori tako priljubljeni med določenimi skupinami prebivalstva, kot so ženske in najstniki. To se ujema tudi z razmerami v Monterreyu, kjer je veliko nakupovalnih centrov, ki so izjemno priljubljeni. Zaradi splošnega prepričanja, da so tradicionalni javni prostori nevarni, so tudi otroci postopno izgubili možnost prostega gibanja na teh prostorih, kar je še povečalo uporabo nakupovalnih centrov in drugih javnih prostorov v zasebni lasti, kjer jih starši lahko pustijo, da se prosto gibljejo v varnem in nadzorovanem prostoru. Poleg tega v Monterreyu tudi vroče podnebje ljudi spodbuja k temu, da namesto odprtih trgov in parkov raje uporabljajo klimatsko ohlajene prostore.

Čeprav so transdisciplinarne študije z vidika spolov v mehiškem zgodovinopisju še vedno novost, jih je v zadnjih letih vse več. Zaradi tega se pojavljajo novi podatki, ki razširjajo trenutne dogme. V primeru urbanističnih raziskav je še vedno veliko tem, pri katerih bi bile tovrstne analize zelo koristne. Ženske imajo še vedno sekundarno vlogo v javni sferi, zlasti ko gre za moč in odločanje. Tradicionalne vloge žensk, ki so jim preprečevale uporabo javnih prostorov, počasi postajajo ohlapnejše, vendar njihova udeležba v javnih prostorih še vedno ni enakopravna (Varela Guinot, 2012). Podobno velja tudi za družbene skupine v Monterreyu, ki veljajo za drugačne (priseljence, služinčad, geje in lezbijke, transseksualce, domorodce, starejše in otroke), in do zdaj je bilo opravljenih le malo raziskav njihove vloge na lokalnih javnih prostorih.

Zaradi pomanjkanja javnih domen na javnih prostorih – ali pa mogoče prav zaradi tega – se civilna združenja v zadnjih letih zavzemajo za uvedbo ustreznih urbanističnih strategij,

s pomočjo katerih bi javni prostor uporabljale najrazličnejše družbene skupine. Pri tem ne gre samo za uporabo parkov ali trgov, ampak tudi mestnih ulic, ki so široko dostopen javni prostor, na katerem trenutno skoraj popolnoma prevladujejo vozila. Te kratkotrajne javne domene na ulicah Monterreya bi lahko pešcem, ženskam, otrokom, manjšinam in zavednim državljanom omogočile, da izrazijo svoje želje, na podlagi česar bi se lahko končno oblikovali bolj vključevalni trajni javni prostori za njihove skupnosti. Če povzamemo, na mestnih javnih prostorih ne najdemo trajnih javnih domen, kratkotrajne javne domene pa nam lahko dajo približno predstavbo, v kaj bi se javni prostori v prihodnosti lahko razvili.

.....

Karen Hinojosa Hinojosa

Autonomous University of Nuevo León, Faculty of Architecture,
Department of Graduate Studies, Mehika
E-pošta: hinojosakaren@gmail.com

Carlos Estuardo Aparicio Moreno

Autonomous University of Nuevo León, Faculty of Architecture,
Department of Graduate Studies, Mehika
E-pošta: caparicio55@yahoo.com

Zahvala

Članek je bil napisan s pomočjo štipendije CONACYT za obdobje 2014–2017. Zemljevide sta avtorja pridobila v knjižnici za zemljevide Manuela Orozca y Berre ter pri ministrstvu za kmetijstvo, živinorejo, razvoj podeželja, ribolov in hrano (SAGARPA). Fotografije sta prijazno odstopila svet za kulturo in umetnost zvezne države Nuevo Leon in knjižnica centra za umetniško fotografijo.

Viri in literatura

Alamán, L. (1856): *Diccionario universal de historia y de geografía: Apéndice. Colección de artículos relativos a la República Mexicana por José María Andrade [y otros]*. Ciudad de Mexico, J. M. Andrade & F. Escalante.

Alanís Flores, G. J. (2005): El arbolado urbano en el área metropolitana de Monterrey. *Ciencia UANL*, 8(1), str. 20–32.

Aparicio, C., Ortega Rubí, M. E., in Sandoval Hernández, E. (2011): La segregación socio-espacial en Monterrey a lo largo de su proceso de metropolización. *Región y Sociedad*, 23(52), str. 173–207.

Arendt, H. (1958): *The human condition*. Čikago, University of Chicago Press.

Ayala Gaytán, E. A., in Chapa Cantú, J. C. (2012): La inseguridad y la demanda por entretenimiento: evidencia para las áreas metropolitanas de Monterrey, Guadalajara y León. *EconoQuantum*, 9(1), str. 135–148.

Banerjee, T. (2001): The future of public space. Beyond invented streets and reinvented places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1), str. 9–24. DOI: 10.1080/01944360108976352

Beato, G., in Sindico, D. (1983): The beginning of industrialization in northeast Mexico. *The Americas*, 39(4), str. 499–518. DOI: 10.1017/S0003161500050197

Bellido y Fajardo, C. (1791): *Mapa de la situación de la ciudad de Monterrey en el Nuevo Reino de León*. Ciudad de Mexico, Orozco y Berra Collection.

Bennett, V. (1995): Gender, class, and water: Women and the politics of water service in Monterrey, Mexico. *Latin American Perspectives*, 22(2), str. 76–99. DOI: 10.1177/0094582X9502200205

Bigot, R. (1910): *Le Mexique moderne*. Pariz, P. Roger.

Borja, J., in Muxí, Z. (2000): *El espacio público, ciudad y ciudadanía*. Barcelona, Electa.

Bunker, S. B. (1997): "Consumers of good taste": Marketing modernity in northern Mexico, 1890–1910. *Mexican Studies / Estudios Mexicanos*, 13(2), str. 227–269.

Chamber of Transformation Industry of Nuevo León (1960): *Corazón urbano de Monterrey*. Monterrey, Chamber of Transformation Industry of Nuevo León, Chamber of Commerce of Monterrey, Banking Centre of Monterrey, Chamber of Real Estate Owners of Nuevo León.

Carmona, M. (2014): Re-theorising contemporary public space: A new narrative and a new normative. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 8(4), str. 373–405.

Casasús, F. (2003): *Monterrey: 407 trozos de su historia*. Monterrey, Creatividad Editorial.

Cerón Anaya, H. (2010): Golf, habitus y elites: La historia del golf en México (1900–1980). *Esporte e Sociedade*, 5(15), str. 1–27.

Cope, R. D. (1994): *The limits of racial domination: Plebeian society in colonial Mexico City, 1660–1720*. Madison, University of Wisconsin Press.

Day, K. (1999): Introducing gender to the critique of privatized public space. *Journal of Urban Design*, 4(2), str. 155–178. DOI: 10.1080/13574809908724444

Day, K. (2000): The ethic of care and women's experiences of public space. *Journal of Environmental Psychology*, 20(2), str. 103–124. DOI: 10.1006/jev.1999.0152

Díaz del Castillo, B. (1939): *Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España*. Ciudad de Mexico, Pedro Robredo.

Díaz Meléndez, A. (2008): La Alameda de Monterrey: espacio estratégico de encuentro de los migrantes indígenas de la Huasteca. V: Durin, S. (ur.): *Entre luces y sombras. Miradas sobre los indígenas en el área metropolitana de Monterrey*, str. 131–171. Ciudad de Mexico, Center for Research and Higher Studies in Social Anthropology, National Commission for the Development of Indigenous Peoples, Publicaciones de la Casa Chata.

Duby, G., Schmitt Pantel, P., in Perrot, M. (1994): *A history of women in the west: From ancient goddesses to Christian saints*. Cambridge, MA, Harvard University Press.

Femenías, M. L. (2009): Género y Feminismo en América Latina. *Debate Feminista*, 40(21), str. 42–74.

Flores Salazar, A. V., in González Garza, R. (2002): *Ornamentaria: lectura cultural de la arquitectura regiomontana*. San Nicolás de los Garza, Autonomous University of Nuevo León.

Flores, O. (2009): *Monterrey histórico*. Monterrey, Historic Studies Centre, University of Monterrey.

Galeana, P. (2015): *Curso Historia de las mujeres en México. Sesión 1*. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=G7u19gqoU6l> (sneto 10. 2. 2016).

García, A. G. (2003): Territorialidad y violencia en la colonia Independencia de Monterrey. V: Tijerina, A. N. (ur.): *Aedificare 2003 Anuario de Investigaciones de la Facultad de Arquitectura*. San Nicolás de los Garza, Autonomous University of Nuevo León.

Garza, I. (1995): *Atlas de Monterrey*. Mexico City, State Government of Nuevo León, Autonomous University of Nuevo León, Institute of Urban Studies of Nuevo León, College of Mexico.

- General Archive Fund of Nuevo León (1900): *Children in front of the State Health Council circa 1900*. Monterrey, Council for Culture and the Arts of Nuevo León and Centre for the Arts Photography Library.
- Ghent Urban Studies Team (2002): *Post ex sub dis: Urban fragmentations and constructions*. Gent, 010 Publishers.
- González Ortiz, F. (2005): Mujeres que cuidan. El ciclo de la vida de las mujeres en las comunidades indígenas en el Estado de México. V: Vizcarra Bordi, I. (ur.): *Género y poder: diferentes experiencias, mismas preocupaciones*, str. 181–204. Toluca, University Program for Gender Studies at the Autonomous University of the State of Mexico.
- González Quiroga, M. (1997): Nuevo León ante la invasión norteamericana. V: Herrera Serna, L. (ur.): *México en guerra, 1846–1848: perspectivas regionales*, str. 425–471. Ciudad de México, National Council for Culture and Arts.
- Guerrero Flores, D. (2007): La valoración del trabajo infantil en México (1910–1920). V: Mayer, A. (ur.): *México en tres momentos: 1810–1910–2010. Hacia la conmemoración del Bicentenario de la Independencia y del Centenario de la Revolución Mexicana. Retos y Perspectivas*, str. 121–148. Ciudad de Mexico, National Autonomous University of Mexico.
- Habermas, J., Lennox, S., in Lennox, F. (1974): The public sphere: An encyclopedia article (1964). *New German Critique*, Autumn, str. 49–55.
- Hajer, M., in Reijndorp, A. (2002): *In search of a new public domain: Analysis and strategy*. Amsterdam, NAI Publishers.
- Held, V. (1993): *Feminist morality. Transforming culture, society, and politics*. Čikago, University of Chicago.
- Hernández, E. S., in Escamilla, R. (2010): La historia de una colonia, un puente y un mercado. La Pulga del Puente del Papa en Monterrey. *Estudios fronterizos*, 11(22), str. 157–184.
- Internet 1: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=19826375002> (sneto 12. 8. 2015).
- Jiménez, G. (2014): La Macroplaza del futuro. *Reporte Índigo*. Dostopno na: <http://www.reporteindigo.com/reportes/monterrey/la-macroplaza-del-futuro> (sneto 12. 8. 2015).
- Kearl, H. (2010): *Stop street harassment: Making public places safe and welcoming for women*. Santa Barbara, Praeger.
- Lefebvre, H. (1974; 1991) *The production of space*. New York, Wiley and Sons.
- Lim, W. S. W. (2014): *Public space in urban Asia*. Singapur, World Scientific Publishing Company. DOI: 10.1142/9033
- Low, S., in Smith, N. (2013): *The politics of public space*. New York, Routledge.
- Malte-Brun, C. (1858): *Géographie universelle de Malte-Brun*. Pariz, G. Barba.
- Montemayor Hernández, A. (1971): *Historia de Monterrey*. Monterrey, Association of Editors and Bookkeepers of Monterrey.
- National Institute of Statistics and Geography (2010): *Censo de población y vivienda 2010– Estados Unidos Mexicanos Resultados Definitivos por Entidad y Municipio*. Dostopno na: <http://www.inegi.org.mx/est/contenidos/proyectos/ccpv/cpv2010/> (sneto 10. 2. 2016).
- National Institute of Statistics and Geography (2015): *Censuses of population and housing*. Dostopno na: <http://www.inegi.org.mx/est/contenidos/Proyectos/encuestas/hogares/especiales/ei2015/> (sneto 10. 2. 2016).
- National Population Council (2012): *Delimitación de las zonas metropolitanas de México 2010*. Ciudad de Mexico, Ministry of Social Development, National Institute of Statistics and Geography, National Population Council.
- Neira, H. (1990): Los asentamientos irregulares y la valorización del suelo urbano: un efecto de la marginalidad (el caso de la colonia Sierra Ventana: 1982). V: Zúñiga, V., in Ribeiro, M. (ur.): *La marginación urbana en Monterrey*, str. 145–180. Monterrey, Autonomous University of Nuevo León.
- Noriega, J. S. (1856): Monterrey. V: Orozco y Berra, M. (ur.): *Diccionario Universal de Historia y de Geografía, colección de artículos relativos a la república mexicana*, str. 884–885. Ciudad de Mexico, J. M. Andrade & F. Escalante.
- Pacheco, J. F., de Cárdenas, F., de Cárdenas y Espejo, F., in Torres de Mendoza, L. (1867): *Colección de documentos inéditos: relativos al descubrimiento, conquista y organización de las antiguas posesiones españolas de América y Oceanía, sacados de los archivos del reino, y muy especialmente del de Indias*. Madrid, Manuel de Quiros.
- Parker, R. (1996): *Athenian religion: A history*. Oxford, Clarendon Press.
- Powell, A. (2002): *The Greek world*. New York, Routledge.
- Saldaña, J. P. (1981): *¿Y qué hicimos? Monterrey en el siglo XX*. Monterrey, Libros de México.
- Sorkin, M. (1992): *Variations on a theme park: The new American city and the end of public space*. New York, Hill and Wang.
- Tomasini, C. (2015): *México, el rey de los centros comerciales*. Dostopno na: http://www.milenio.com/financiar/times/ftmercados-Mexico-centro_comerciales-negocios_0_518348521.html (sneto 13. 7. 2016).
- Tonnellat, S. (2010): The sociology of urban public spaces. V: Wang, H., Savy, M., in Zhai, G. (ur.): *Territorial evolution and planning solution: experiences from China and France. Proceedings of the first Sino-French urban, regional and planning symposium*, str. 84–92. Pariz, Atlantis Press.
- Varela Guinot, H. M. (2012): Iguales, pero no tanto. El acceso limitado de las mujeres a la esfera pública en México. *CONfinés de relaciones internacionales y ciencia política*, 8(16), str. 39–67.
- Velázquez Morales, C. (1994): El noreste: Coahuila. V: Piñera Ramírez, D. (ur.): *Visión histórica de la frontera norte de México*, str. 15–23. Ciudad de Mexico, Autonomous University of Baja California, Editorial Kino, El Mexicano.
- Visère McGary, E. (1904): *An American girl in Mexico*. New York, Dodd Mead and Company.
- World Health Organization (2014): *Global Health Observatory (GHO)*. Dostopno na: http://www.who.int/gho/urban_health/situation_trends/urban_population_growth_text/en/ (sneto 13. 7. 2016).
- Worpole, K., in Knox, K. (2007): *The social value of public spaces*. York, Joseph Rowntree Foundation.
- Wray, M. (2002): *Golf en Hidalgo: un legado para México*. Ciudad de Mexico, Hidalgo State Government.